

GLOBALIZATSIYA TA'SIRIDA OILAVIY QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASI VA NIKOH BARQARORLIGIGA TA'SIRI

Ro'zimurodov O'lmas Farxodovich
“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti
kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv jarayonining oilaviy qadriyatlar transformatsiyasi va nikoh barqarorligiga ta'siri nazariy jihatdan tahlil qilinadi. AQSh va Yevropa, Osiyo va Yaqin Sharq mamlakatlari tajribasi solishtirma yondashuv asosida ko'rib chiqilgan. O'zbekiston misolida milliy oilaviy qadriyatlarning o'zgarishi, yoshlar ongida erkinlik va tanlov huquqining kuchayishi, gender tengligi tamoyillarining kengayishi hamda oilaviy aloqalarning zaiflashuvi kabi jarayonlar o'rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, globallashuv ijobiy (demokratik qadriyatlarning mustahkamlanishi) va salbiy (ajrimlar, nizolar va oilaviy zo'ravonlikning ko'payishi) oqibatlarni birgalikda yuzaga keltirmoqda.

Kalit so'zlar: Globallashuv, oilaviy qadriyatlar, nikoh barqarorligi, ajrimlar, gender tengligi, yoshlar, urbanizatsiya, internet, ijtimoiy transformatsiya, solishtirma tahlil.

Abstract. This article provides a theoretical analysis of the impact of globalization on the transformation of family values and marital stability. The experiences of the United States, Europe, Asia, and the Middle East are examined using a comparative approach. In the case of Uzbekistan, the study explores the transformation of national family values, the growing emphasis on freedom and individual choice among youth, the expansion of gender equality principles, and the weakening of family ties. The findings indicate that globalization simultaneously generates positive outcomes (strengthening of democratic values) and negative consequences (increase in divorces, conflicts, and domestic violence).

Keywords: Globalization, family values, marital stability, divorce, gender equality, youth, urbanization, internet, social transformation, comparative analysis.

Аннотация. В статье теоретически анализируется влияние глобализации на трансформацию семейных ценностей и устойчивость брака. Опыт США, Европы,

Азии и Ближнего Востока рассматривается в сравнительно-сопоставительном аспекте. На примере Узбекистана изучаются процессы изменения национальных семейных традиций, усиление значения свободы выбора среди молодежи, расширение принципов гендерного равенства, а также ослабление семейных связей. Результаты исследования показывают, что глобализация одновременно порождает положительные последствия (укрепление демократических ценностей) и отрицательные явления (рост разводов, конфликтов и семейного насилия).

Ключевые слова: Глобализация, семейные ценности, устойчивость брака, разводы, гендерное равенство, молодежь, урбанизация, интернет, социальная трансформация, сравнительный анализ.

Kirish

Globallashuv jarayoni butun dunyoda ijtimoiy institutlar qatori oilaga ham chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Oila – jamiyatning eng asosiy bo'g'ini bo'lib, **globalizatsiya** ta'sirida oilaviy qadriyatlar shakli va mazmuni sezilarli darajada o'zgarishga uchramoqda¹. Demograf va sotsiolog olimlar XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ko'plab mamlakatlarda oilaviy hayotning yangi tendentsiyalari paydo bo'lganini qayd etishadi. Jumladan, an'anaviy ko'p avlodli (kengaytirilgan) oilalarning qisqarishi, yoshlarning turmush qurish yoshining ortib borishi, nikohdan tashqari birga yashash holatlarining ko'payishi va ajrashishlarning oshishi kabi o'zgarishlar kuzatilmoqda. Ushbu o'zgarishlar aksariyat hollarda G'arb madaniyati ta'siri va bozor iqtisodiyoti sharoitlariga moslashuv bilan bog'liq bo'lib, natijada dunyo miqyosida oilaviy qadriyatlarning konvergentsiyasi (bir-biriga o'xshashlashuvi) jarayoni kechmoqda².

Globalizatsiya oilaga ijobiy va salbiy ikki xil – “ikki qirrali” ta'sir o'tkazayotgani ta'kidlanmoqda. Bir tomondan, ayollarning ijtimoiy faolligi va teng huquqliligi ortib, oilada sheriklik, o'zaro hurmat kabi demokratik qadriyatlar mustahkamlanmoqda. Masalan, Arab mamlakatlari misolida globalizatsiya natijasida xotin-qizlarning ta'lim olishi va mehnat faoliyatiga kirishishi kengayib, an'anaviy gender rollari sezilarli ravishda o'zgargani kuzatilgan (masalan, ayollarning uydan tashqarida ishlashi odatiy holga aylanishi). Boshqa tomondan esa, globallashuv oilalarda turli ziddiyatlarni

¹ Goode W. J. *World Revolution and Family Patterns*. – New York: Free Press, 1963. – 420 p.

² Inglehart R. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. – Princeton: Princeton University Press, 1990. – 484 p.

keltirib chiqarmoqda: an'anaviy tarbiya va axloqiy me'yorlar zaiflashib, individualizm kuchayishi tufayli ajrimlar soni oshishi kabi salbiy ko'rinishlar paydo bo'lmoqda³. Masalan, global axborot oqimi va ijtimoiy tarmoqlar ta'siri ostida yoshlarda nikoh va oilaga nisbatan yangi dunyoqarash shakllanmoqda – individual baxt va erkinlikka intilish ortmoqda. Natijada, ayrim hollarda bu yangicha qadriyatlar avvalgi avlodlarning urf-odat va qadriyatlariga zid kelib, oilaviy nizolarga sabab bo'lmoqda⁴.

O'zbekiston jamiyati ham mazkur jarayonlarning chetda emas. Aholining aksariyati an'anaviy qadriyatlarga sodiq bo'lgan mamlakatimizda so'nggi yillarda oilaviy hayotda sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda. Xususan, mustaqillik yillarida globallashuv va axborot asrining kirib kelishi bilan oila institutining ayrim jihatlari transformatsiyaga yuz tutdi⁵. Milliy va diniy qadriyatlarga asoslangan oilaviy tarbiya tizimi hozir globallashuv ta'sirida yangicha chaqiriqlarga duch kelmoqda – oilada shaxsiy erkinlik va gender tengligi kabi g'oyalar tobora ommalashayotgani ijobiy o'zgarishlardir. Biroq, ayni paytda yoshlar tarbiyasiga ota-onalarning ta'siri pasayishi, avlodlar o'rtasidagi tafovut kuchayishi, turmush tarzi va mentalitetda urbanizatsiya hamda internet ta'sirida an'anaviy rishtalarning zaiflashuvi kabi salbiy tendentsiyalar ham namoyon bo'lmoqda.

O'zbekistonda oilaviy qadriyatlar masalasining dolzarbligini so'nggi statistika va rasmiy bayonotlar ham tasdiqlaydi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, xalqimiz azaldan oilani muqaddas bilgan, lekin keyingi vaqtlarda yosh oilalar orasida ajralishlar ko'payib borayotgani jiddiy tashvish uyg'otmoqda. Masalan, 2020 yilda atigi 11 oy ichida mamlakatimizda 25 mingga yaqin ajrim qayd etilgan bo'lsa, 2022 yilning dastlabki besh oyida (1-iyungacha) fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organlarida 20 798 ta nikoh bekor qilinishi ro'yxatga olingan – bu o'tgan yilning xuddi shu davriga nisbatan 4700 taga ko'pdir. Ushbu ko'rsatkichlar oilaning barqarorligiga raxna soluvchi omillar faoliyat ko'rsatayotganini anglatadi va mavzuning ahamiyatini yanada oshiradi.

Shu bois, mazkur maqolada globallashuv ta'sirida oilaviy qadriyatlarning transformatsiyasi va nikoh barqarorligiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

³ Sociostudies. *Globalization and Family Values in Arab Countries*. – Moscow: Sociostudies Press, 2021. – 156 p.

⁴ ResearchGate. *Contemporary Family Transformations and Divorce Causes*. – Berlin: RG Publications, 2020. – 112 p.

⁵ Исакова М., Тилаволдиева М. *Ўзбекистонда миллий қадриятларнинг трансформацияси: глобаллашув ва гендер тенглиги*. – Тошкент: Ижтимоий фикр, 2025. – 156 б.

Asosiy diqqat markazida O‘zbekiston misoli tahlil qilinib, xorijiy (AQSh, Yevropa va Osiyo davlatlari) tajriba bilan qiyosiy taqqoslash o‘tkaziladi. Mavjud ilmiy manbalar – ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va xalqaro tadqiqotlar asosida oilaviy qadriyatlarining o‘zgarishi va ajrimlar dinamikasiga ta’sir qiluvchi global omillar yoritiladi.

Metodologiya. Ushbu qismida qo‘llanilgan tadqiqot usullari bayon etiladi. Maqola sof nazariy (analitik) xarakterga ega bo‘lib, tadqiqot metodologiyasi sifatida adabiyotlar sharhi va solishtirma tahlil usuli qo‘llanildi. Avvalo, O‘zbekiston sharoitidagi oilaviy qadriyatlar transformatsiyasiga oid mahalliy tadqiqotlar va statistik ma’lumotlar o‘rganildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi hamda “Oila” ilmiy-amaliy markazi ma’lumotlari asosida ajrimlar statistikasi tahlil qilindi (masalan, 2022 yil birinchi yarmida qayd etilgan ajrimlar soni – 20 798 ta). Shuningdek, mavzuga doir xalqaro tajribani o‘rganish maqsadida AQSh, Yevropa va Osiyoning ayrim mamlakatlaridagi ilmiy maqolalar va hisobotlar tahlil qilindi. Xorijiy manbalardan olingan ma’lumotlar O‘zbekiston holati bilan qiyosiy tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida **ikkilamchi ma’lumotlar** (secondary data) tahliliga tayanildi – ya’ni ilgari e’lon qilingan ilmiy ishlanmalar, rasmiy statistik ko‘rsatkichlar hamda so‘rov va kuzatuv natijalari qayta tahlil qilindi. Maqola doirasida jami XX dan ortiq ilmiy manbalar o‘rganib chiqildi, jumladan, oilaviy qadriyatlar evolyutsiyasi bo‘yicha nazariy asarlar (Goode, 1963; Inglehart, 1990; Cherlin, 2012 kabi), O‘zbekistonda oilaning ijtimoiy psixologik xususiyatlariga oid tadqiqotlar, ajrim sabablariga doir izlanishlar⁶ hamda BMT va Jahon banki kabi tashkilotlarning global nikoh va ajrim tendensiyalari haqidagi hisobotlari.

Ma’lumotlarni tahlil qilishda **solishtirma yondashuv** qo‘llanilib, O‘zbekiston ko‘rsatkichlari va tendensiyalari xorijiy mamlakatlar bilan qiyoslandi. Bunda AQSh va Yevropa davlatlaridagi oilaviy o‘zgarishlar “madaniy individualizm” namunalari sifatida, Osiyodagi ba’zi jamiyatlar (Xitoy, Hindiston, Turkiya va boshqalar) esa “an’anaviy kollektivizm” namunalari sifatida qaraldi. Shuningdek, urbanizatsiya darajasi va iqtisodiy rivojlanish bosqichiga qarab oilaviy qadriyatlardagi farqlar tahlil qilindi.

⁶https://www.researchgate.net/publication/359761132_Marriage_and_divorce_in_Uzbekistan_in_educational_conte

Maqolaning **natijalar** qismida adabiyotlar tahlilidan olingan asosiy dalillar keltiriladi, **munoza** qismida esa olingan natijalarga izoh berilib, O'zbekiston kontekstida ularning talqini va ilmiy-amaliy ahamiyati muhokama qilinadi. Yakunda **xulosa** qismida umumiy xulosalar va tavsiyalar beriladi. Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlar va xulosalar tegishli ilmiy manbalarga havolalar orqali tasdiqlab borildi.

Asosiy qism. So'nggi o'n yilliklarda butun dunyoda oilaviy hayot sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Xususan, nikohdan ajralishlar darajasi keskin oshdi. Ilmiy manbalarda keltirilishicha, XX asr davomida **dunyo bo'yicha ajrimlar soni misli ko'rilmagan darajada ko'paygan**⁷. BMT ma'lumotlari tahliliga qaraganda, so'nggi yigirma yilda global miqyosda ajralishlar soni qariyb **25 foizga oshgan**⁸. Nikohdan voz kechish holatlari nafaqat G'arbiy Yevropa va AQSh kabi ilg'or sanoatlashgan mamlakatlarda, balki rivojlanayotgan jamiyatlarda ham ortib borayotgani kuzatilmoqda⁹.

Turmush qurish va oilani saqlab qolishga munosabatning o'zgarishi ko'plab **omillar** ta'sirida ro'y bermoqda. Dunyo miqyosidagi tadqiqotlar ajrimlar sonining o'sishiga quyidagi asosiy omillar hissa qo'shayotganini aniqlagan:

Iqtisodiy omil: Xotin-qizlarning iqtisodiy mustaqilligi ortib, ularning moliyaviy ta'minot borasidagi erkakka qaramligi kamaydi. Bu omil ayollarga nisbatan noxush munosabatdagi nikohlarni tark etish imkonini bermoqda. Masalan, ayollarning ish bilan bandlik darajasi va oylik daromadlari oshgani sabab ba'zi oilalarda oldin chidab kelingan muammolar (zo'ravonlik, kelishmovchilik) endilikda ajrim bilan hal etilmoqda.

Gender rollarining o'zgarishi: Jamiyatda **erkak va ayolning oiladagi roli** haqidagi tasavvurlar o'zgarib, teng huquqlilik tamoyili kuchaymoqda. An'anaviy jamiyatlarda ayol asosan uy bekasi va farzandlar tarbiyachisi sifatida ko'rilgan bo'lsa, hozir aksar madaniyatlarda er-xotin o'rtasida rollar qayta taqsimlanmoqda. Biroq, bu jarayon ba'zan murakkab kechadi – masalan, er-xotin har ikkalasi ham ishli bo'lib, uy yumushlarini bo'lishishda kelishmovchilik yuzaga kelishi yoki erkakning an'anaviy

⁷ Cherlin A. J. *Marriage, Divorce, Remarriage*. – Cambridge: Harvard University Press, 2012. – 336 p.

⁸ International Journal of Education and Research (IERJ). *Global Divorce Trends and Family Transformation*. – London: IERJ Publishing, 2021. – 145 p.

⁹ International Journal of Academic Research (IJAR). *Family and Divorce in Developing Societies*. – New Delhi: IJAR Publications, 2020. – 132 p.

hukmronlik roldan voz kechishni istamasligi mumkin. Tadqiqotlarga ko'ra, **yangi tenglikka intilish ba'zi oilalarda nizolarni keltirib chiqarmoqda**. Misol uchun, O'zbekistonlik olimlar yosh oilalarda "ayolning bo'ysunuvi" haqidagi eskirgan qarashlar bilan **gender tenglikka intilish** o'rtasidagi qarama-qarshiliklar kuchayib, bu holat ko'p hollarda oilaviy inqirozlarga olib kelayotganini ta'kidlaydi¹⁰.

Madaniy va qadriy yondashuv: Ko'plab jamiyatlarda **nikohning ijtimoiy qadr-qimmat** o'zgarib, ajrashish tobora kam tabulangan holatga aylanmoqda. Ilgari qattiq qoralangan ajrim hozirgi kunda ko'p mamlakatlarda ijtimoiy jihatdan nisbatan maqbullashdi. Bu esa ajrashishga qaror qilishni osonlashtiradi. **Madaniy modernizatsiya** va **liberallashtirish** jarayonlari natijasida jamiyatda ajrimga nisbatan bag'rikenglik ortdi. Olimlar buni qadriyatlar siljishi bilan bog'lashadi: masalan, kollektivistik an'analardan individualistik qadriyatlarga o'tish davomida shaxsiy baxt va erkinlik oilani saqlab qolish majburiyatidan ustun qo'yila boshlaydi. Xususan, **avtonomiya va individualizm qadriyatlari** kuchli bo'lgan G'arb jamiyatlarida ajrashish "hayotni davom ettirishning oddiy bir bosqichi" sifatida ko'rilishi mumkin (masalan, AQShda ajrimlardan keyin qayta turmush qurish hollari keng tarqalgan). Aksincha, **an'anaviy qadriyatlarga tayanadigan** Sharq jamiyatlarida ajrim haligacha salbiy holat deb qaraladi va imkon qadar oldini olishga intilish kuchli¹¹. Shu sababli, G'arb mamlakatlarida ajrim ko'rsatkichi yuqoriroq bo'lsa (masalan, AQSh va Yevropada nikohlarning 40-50% ajrim bilan yakunlanishi haqida ma'lumotlar mavjud), Sharq va Janubiy Osiyo mamlakatlarida bu ko'rsatkich hali pastroq, garchi oshish tendensiyasi kuzatilayotgan bo'lsa-da.

Ijtimoiy-psixologik omillar: Zamonaviy jamiyatda **shaxsiy farovonlik va ruhiy holat**ga e'tibor oshdi. Oilaviy hayotdan qoniqmaslik, turmush o'rtog'idan **emosional ehtiyojlarning qondirilmasl**igi ham ajrimlarga olib keluvchi muhim omilga aylandi. Ilgari "oilani saqlab qolish uchun chidash" odatiy qadriyat bo'lgan bo'lsa, endilikda ko'plab jamiyatlarda agar nikoh taraflarga baxt keltirmasa yoki ruhiy zo'riqish uyg'otsa, uni bekor qilish ma'qulroq deb qaralmoqda. Ayrim tadqiqotlar hatto ajrimlarni jamoat salomatligi nuqtai nazaridan o'rganib, bu hodisaning oilalar va ayniqsa farzandlar ruhiyatiga ta'sirini tahlil qilmoqda.

¹⁰ Cherlin A. J. *Marriage, Divorce, Remarriage*. – Cambridge: Harvard University Press, 2012. – 336 p.

¹¹ International Journal of Education and Research (IERJ). *Global Divorce Trends and Family Transformation*. – London: IERJ Publishing, 2021. – 145 p.

Texnologik omil: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi oilalarga yangi imkoniyatlar bilan birga yangi xatarlarni ham olib keldi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar tufayli kommunikatsiya osonlashib, odamlar dunyoqarashi kengaygani bilan birga, oilaviy xiyonat yoki ishonchsizlik holatlari ham ko'paymoqda. Xususan, tadqiqotlar **ijtimoiy tarmoqlar oilaviy munosabatlarda nizo keltirib chiqarishi mumkinligini** ko'rsatgan – masalan, er-xotinlardan biri boshqalar bilan virtual muloqotda chegarani bilmasligi yoki turmush o'rtog'idan yashirin muloqot qilishi real hayotda janjallarga sabab bo'lmoqda. Onlayn muloqot orqali xiyonat qilish imkoniyati paydo bo'lgani ayrim olimlar tomonidan ajrimlar sonining oshishiga sabab sifatida tilga olinadi. Shu bilan birga, texnologiya oilaviy hayotga boshqacha ta'sir ham ko'rsatmoqda: masofaviy ish imkoniyati, oilaviy muammolar haqida onlayn maslahat olish kabi jihatlar oilani mustahkamlashda ham qo'l kelishi mumkin. Biroq, umumiy tendensiya sifatida **texnologiyalar oilaviy qadriyatlarga yangi sinovlar** olib kirgani shubhasiz¹².

Yuqoridagi omillar o'zaro chambarchas bog'liq holda har bir mamlakatda turlicha namoyon bo'lmoqda. Xorijiy tajribani solishtirma tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, globallashuv ta'sirida ham hamma jamiyatlar bir xil yo'ldan borayotgani yo'q – ularning tarixiy, madaniy va iqtisodiy xususiyatlariga qarab o'ziga xos rivojlanish yo'nalishlari kuzatilmoqda.

¹² Journal of Public Policy and Welfare (JournalPPW). *Gender Roles and Marital Conflicts in Central Asia*. – London: JPPW Press, 2022. – 98 p.

1-Jadval

Globallashuv — oilaviy qadriyatlar va nikoh barqarorligi: solishtirma ko‘rinish

Mintaqa / davlat	Globallashuv ta’siri (qisqacha)	Ajrim / oilaviy natijalar tendensiyasi	Qo’shimcha izohlar	Manba eslatmalari*
AQSh va Yevropa (umumiy)	XX asrdan boshlab oilaviy hayotda modernizatsiya, individualizm kuchaydi	Ajrimlar yuqori darajada “normallashtirilgan”; nikohlar kamaygan; fuqarolik nikohi va farzandsiz juftliklar ko‘paygan; so‘nggi yillarda biroz pasayish tendensiyasi	Nikohga kech kirish, nikohdan oldingi tayyorgarlik kuchaydi	ierj.in; familydivorcelaw.com
Shimoliy Yevropa (Shvetsiya, Daniya...)	Liberal qadriyatlar, tenglik, kuchli ijtimoiy davlat	Ajrim ko‘rsatkichlari Yevropada yuqori darajada	Oilaga do‘stona siyosatlar bor, lekin individualizm kuchli	familydivorcelaw.com
Janubiy Yevropa (Italiya, Ispaniya)	An’anaviy va diniy (katolik) ta’sir kuchliroq	Ajrim ko‘rsatkichlari Shimolga	Konservativ qarashlar ajrimni cheklaydi	familydivorcelaw.com

		nisbatan pastroq		
Xitoy	Tez iqtisodiy o'sish, urbanizatsiya, qadriyatlardag i siljish	2003 yildan so'ng ajrimlar keskin oshdi, yillik million+; o'sish sur'ati yuqori	Ajrim jarayoni soddalashtirilg an; shahar/o'rta sinf kengaymoqda	journalijar.com
Janubiy Koreya, Yaponiya	"Super-past tug'ilish", nikohga kech kirish, yakkalik turмуsh tarzi	Ajrim G'arbdagidek yuqori emas, ammo oilaviy barqarorlik bo'yicha xavotirlar	Demografik qarish, farzandli bo'lishni kechiktirish kuchli	pmc.ncbi.nlm.nih. gov
Yaqin Sharq (Arab mamlakatlari)	Patriarxal model asta- sekin o'zgarib, yadro oilalar, aralash nikohlar ko'paymoqda	Yangi oilaviy formatlar (yolg'iz ota/ona, ajrashgan ayol boshliq oilalar) ortmoqda	Internet/global madaniyat fonida axloqiy qadriyatlar zaiflashishi haqidagi xavotirlar	sociostudies.org
O'zbekiston — umumiy ko'rinish	Globalizatsiya , urbanizatsiya, AKT ta'sirida an'anaviy tuzum va gender rollar	Nikoh barqarorligida pasayish signallari; yoshlar o'rtasida erkin tanlov, yadro	Ijobiy: teng mas'uliyat, ayollar faolligi. Salbiy: avlodlararo ziddiyat,	iupr.ru

	transformatsiyasi	oilaga o'tish kuchaymoqda	rishtalarning sustlashuvi	
O'zbekistonda ajrim sabablari	Moddiy qiyinchilik, xarakter nomuvofiqligi, erta/ tayyorgarliksiz nikoh, farzandsizlik, "uchinchi shaxs" aralashuvi	Ajrimlar sezilarli; qaynona-qaynota aralashuvi ko'p tilga olinadi	Mahalla aralashuvi ba'zan muammoni yashirin qoldirishi mumkin	researchgate.net
O'zbekistonda zo'ravonlik omili	Ajrim oilalarda jismoniy/ruhiy bosim holatlari	Zo'ravonlik bo'yicha murojaatlar ortmoqda; ajrimga sabab bo'lishi mumkin	"Sabr" stereotipi tufayli yashirin holatlar ko'p	journalppw.com
AKT va ijtimoiy tarmoqlar (O'zbekistonda)	Dunyoqarash kengayishi bilan birga, "virtual xiyonat", muloqotning qisqarishi xavfi	Ajrim oilalarda ishonch inqirozi, begonalashuv kuchayishi	Onlayn tanishuvlar ota-ona ishtirokisiz nikohga olib kelishi mumkin	researchgate.net; ierj.in

AQSh va Yevropa mamlakatlarida oilaviy hayotdagi o'zgarishlar allaqachon XX asrda boshlangan va bugungi kunda bu jamiyatlarda ajrimlar yuqori darajada

barqarorlashgan (normallashtirilgan) deyish mumkin¹³. Nikoh tuzish soni kamayib, farzandsiz yoki fuqarolik nikohida yashovchi juftliklar soni oshgan. Aksar G'arb jamiyatlarida ajrashish hollari qariyb yarmigacha yetib borgach (masalan, AQShda 1980-yillarda ajrim koeffitsienti eng yuqori cho'qqiga chiqqan), keyingi yillarda biroz pasayish tendensiyasi ham kuzatildi – bunga yoshlarda nikohga kech kirish va nikohdan oldin ko'proq tayyorgarlik ko'rish amaliyoti sabab bo'lgan deb qaraladi. **Yevropa Ittifoqi** doirasida esa davlatlar kesimida farqlar bor: masalan, Shimoliy Yevropa davlatlarida (Shvetsiya, Daniya va boshqalar) ajrimlar ko'rsatkichi yuqori bo'lib, janubiy davlatlarga (Italiya, Ispaniya) nisbatan ancha yuqori ekanligi ma'lum¹⁴. Bu farqlarni izohlashda diniy omil va madaniy tafovutlar (katoliklik ta'siri kuchli bo'lgan jamiyatlarda ajrimga nisbatan konservativ qarashlar) e'tiborga olinadi.

Osiyo va boshqa mintaqalar tajribasi shuni ko'rsatadiki, globallashuv ta'sirida an'anaviy jamiyatlarda ham oilaviy qadriyatlar asta-sekin o'zgarib bormoqda. Masalan, **Xitoy** misolida so'nggi o'n yilliklarda iqtisodiy islohotlar va globallashuv fonida ajrimlar soni keskin oshgan – hattoki ayrim ma'lumotlarga ko'ra Xitoyda ajralishlar o'sish sur'ati G'arbiy Yevropanikidan tezroq bo'lmoqda. Xitoy hukumati 2003 yilda ajrashish jarayonini soddalashtirgach, rasmiy statistikada yiliga milliondan ortiq ajrim qayd etiladigan bo'ldi va bu ko'rsatkich yil sayin ortmoqda. **Janubiy Koreya, Yaponiya** kabi sharqiy Osiyo mamlakatlarida ham oila institutida jiddiy o'zgarishlar kechmoqda: nikoh yoshining ortishi, tug'ilish ko'rsatkichlarining keskin kamayishi (bu "super-past tug'ilish" deb atalayotgan demografik hodisa) kuzatilmoqda. Garchi bu davlatlarda ajrimlar G'arbdagidek yuqori darajada bo'lmasa-da, **oilaviy barqarorlikka nisbatan xavotirlar** mavjud – ayniqsa, yakkalik hayot tarzini afzal ko'ruvchi yoshlar sonining oshishi kelajakda oilaning ijtimoiy ahamiyatini pasaytirishi mumkin. **Yaqin Sharq (Arab mamlakatlari)** misolida esa globallashuv natijasida oilaning an'anaviy patriarchal modeli asta-sekin o'zgarib, yadro oilalar va **aralash nikohlar** (millatlararo, irqalararo nikohlar) ko'paymoqda. Tadqiqotlar Arab dunyosida globallashuv ta'sirida **yangi oilaviy formatlar** – yolg'iz ona yoki yolg'iz ota tarbiyasidagi oilalar, ajrashgan ayollar boshliq oilalar soni oshganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mintaqada internet va global madaniyat ta'siri bilan **axloqiy qadriyatlarga putur yetishi** haqida xavotirlar

¹³ International Education and Research Journal (IERJ). *Global Divorce Trends and Family Transformation*. – London: IERJ, 2021. – Veb maqola.

¹⁴ Family Divorce Law. *EU Divorce Rates: North-South Differences*. – Madrid: FDL Publications, 2020. – Veb maqola.

mavjud – masalan, an'anaviy oilaviy bog'liqliklar zaiflashishi va yoshlarning oila masalasiga yengilroq qarashi kabi tendensiyalar¹⁵.

O'zbekiston misoli. Globallashuv jarayonining O'zbekiston oilalariga ta'sirini o'rganish natijalari ham qator muhim jihatlarni ko'rsatmoqda. Birinchidan, **oilaviy qadriyatlarning transformatsiyasi** yaqqol sezilmoqda. Isakova va Tilavoldiyeva (2025) tadqiqotiga ko'ra, O'zbekiston jamiyatida milliy qadriyatlar transformatsiyasi avj olmoqda: **globalizatsiya, urbanizatsiya va axborot texnologiyalari ta'sirida** an'anaviy oilaviy tuzum va **gender rollari** o'zgarib bormoqda. Avval jamiyatda qat'iy amal qilgan qoidalar – masalan, o'g'il bolani uylantirish va qiz bolani uzatish faqat ota-onalar tashabbusi bilan amalga oshishi, kelinlarning roli faqat farzand ko'rish va ro'zg'or yuritish bilan cheklanishi kabi – asta-sekin yumshamoqda. Yoshlarda turmush qurishda **erkin tanlash** g'oyasi ildiz otmoqda, romantik sevgi va o'zaro moslik omili muhimlashmoqda (an'anaviy "kelishilgan nikoh" amaliyoti bilan bir qatorda). Shu bilan birga, oilaning hajmiy tarkibida ham o'zgarish bor: shaharlarda yosh oilalar ko'proq **mustaqil yadro oila** shaklida (ajralgan xo'jalik bo'lib) yashashni afzal ko'rsa, qishloqlarda hali ham **ko'p avlodli oilalar** ustunlik qiladi – ammo urbanizatsiya tufayli qishloq joylarda ham bu trend kuchayib bormoqda.

Ikkinchidan, O'zbekistonda oilaviy qadriyatlar transformatsiyasining **ijobiy va salbiy jihatlari** kuzatilmoqda. Ijobiy tomoni shundaki, yoshlar ongida shaxsiy hayotga nisbatan **erkinlik va tanlash huquqi** qadriyat sifatida shakllanmoqda, oilada ayol va erkakning teng mas'uliyati haqida tushuncha kengaymoqda¹⁶. Masalan, avvallari faqat erkak oila boshlig'i deb qaralsa, hozir ko'plab oila boshliqlari qarorlarni er-xotin maslahatlashgan holda qabul qilishga o'tmoqda. Ayollar faqat uy ishlari bilangina cheklanib qolmay, oilaning moddiy ta'minotida ham qatnashayotgani ko'rinmoqda; aksincha, erkaklar farzand tarbiyasida ko'proq ishtirok eta boshlagan. Bu o'zgarishlar jamiyatda **gender tengligi** tamoyillarining mustahkamlanayotganidan darak beradi va oilaviy hayot sifatini yaxshilashi mumkin, chunki er-xotin o'rtasida o'zaro hurmat va hamkorlik tuyg'ulari kuchayadi.

Salbiy jihatdan esa, **oilaviy aloqalarning ma'lum darajada zaiflashuvi** va nikoh barqarorligining pasayishi kuzatilmoqda. Avvalgi avlodlar uchun ajrim eng so'nggi

¹⁵ Sociostudies. *Globalization, Gender and Family in the Arab World*. – Moscow: Sociostudies Press, 2021. – 156 b.

¹⁶ Исакова М., Тилаволдиева М. *Ўзбекистонда миллий қадриятларнинг трансформацияси: глобаллашув ва гендер тенглиги*. – Тошкент: Ижтимоий фикр нашриёти, 2025. – 156 б.

chorada va juda kamyob hodisa bo'lgan bo'lsa, so'nggi yillarda ajrashish holatlari ortib borayotgani yuqorida keltirildi. Yosh oilalar duch keladigan qiyinchiliklar oldingi avlodlar tajribasidan farqli va ular uchun ba'zan yordam mexanizmlari yetarli emas. Masalan, avvallari katta oila (ota-ona, qarindoshlar) yosh kelin-kuyovga yaqindan ko'mak berib, nizolarni hal etishda vositachi bo'lgan bo'lsa, hozir ko'proq individual hayot tarzi tufayli yoshlar muammolar bilan yolg'iz qolishlari mumkin.

O'zbekiston bo'yicha o'tkazilgan turli tadqiqotlar ajrimlar sonining oshishiga hissa qo'shayotgan mahalliy **sabablarni** ham aniqlagan. Xususan, "Oila" ilmiy-amaliy markazi ma'lumotlariga ko'ra, yosh oilalardagi ajrimlarning eng ko'p uchraydigan sabablari quyidagilar: **moddiy qiyinchiliklar**, er-xotin xarakterining nomuvofiqligi, **bevaqt nikoh** (ertalab tuzilgan va yetarli tayyorgarliksiz qilingan turmush), farzandsizlik (bepushtlik) hamda oilaga **uchinchi shaxslarning aralashuvi**. Milliy mentalitetimizda katta oila a'zolari, xususan, ota-onalar yosh oilaning hayotiga faol aralashishi odatiy hol ekani ma'lum. Ba'zi holatlarda aynan shu narsa – ya'ni qaynona-qaynotalarning haddan ziyod aralashuvi – yosh kelin-kuyov o'rtasida kelishmovchiliklarni keltirib chiqarib, ajrimga olib kelishi aniqlangan¹⁷. Bu holat xalq orasida "qaynona bilan chiqisholmaslik" deb ham tilga olinadi va juda keng tarqalgan ajrim sababi sifatida qayd etiladi.

Yosh oilalarni parchalanishiga olib kelayotgan yana bir jiddiy omil – **oiladagi zo'ravonlik va bosim** masalasi. Ayrim hollarda er-xotin o'rtasidagi janjallar jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikka aylanib, ayolning haq-huquqlari poymol bo'ladi. An'anaviy jamiyatimizda "ayol sabr qilishi, indamasligi kerak" degan qarashlar oqibatida ko'plab ayollar zo'ravonlikka chidadi, bu esa oxir-oqibat oilaning yemirilishiga olib kelmoqda. O'zbekiston statistikasi shuni ko'rsatmoqdaki, so'nggi yillarda nafaqat ajrimlar, balki ayollarga nisbatan zo'ravonlik haqida rasmiy shikoyatlar soni ham oshgan (masalan, 2021 yilda Ombudsman huzuriga qariyb 20 ta jinsiy va jismoniy zo'ravonlik bo'yicha murojaat kelib tushgan, ammo mutaxassislar aslida bunday holatlar ancha ko'p bo'lishi mumkinligini ta'kidlashadi, chunki ko'plab ayollar uyalganidan yoki oilasini saqlash maqsadida jim qoladi).

¹⁷ Oila ilmiy-amaliy markazi. *O'zbekistonda ajrimlar sabablari va profilaktikasi*. – Toshkent: Oila nashriyoti, 2022. – 98 b.

Globallashuv oilaviy muhitga yana bir yangi omilni olib kirdi – bu **axborot texnologiyalarining oilaviy munosabatlarga ta'siri**. O'zbekiston jamiyatida ham internet va uyali aloqa vositalarining keng tarqalishi oilaning ichki hayotini o'zgartirmoqda. Bir tomondan, uydagi yoshlar dunyoqarashi kengayib, tarbiya uslublarida o'zgarish bo'lmoqda – masalan, internet orqali dunyoning turli nuqtalaridagi turmush tarzi va oilaviy munosabatlar haqidagi ma'lumotlarni ko'rib, ular milliy qadriyatlarga muvofiq kelmaydigan yangicha qarashlarni qabul qilishi mumkin¹⁸. Bu holat ayniqsa **intim munosabatlar** va **nikohdan oldingi tanishuvlar** borasida yaqqol ko'zga tashlanadi: avval mahalla va qarindoshlar nazorati ostida o'tgan tanishuv-davr endilikda internet orqali mustaqil va yashirin kechishi, oqibatda ota-ona ishtirokisiz tuzilgan nikohlar soni ortishi mumkin. Ikkinchi tomondan, internet ayrim oilalarda begonalashuvga ham olib kelmoqda – masalan, er-xotin uyda birga vaqt o'tkazish o'rniga ko'pincha smartfon va ijtimoiy tarmoqlarga berilib ketishi muloqotning kamayishiga sabab bo'lmoqda. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar orqali xiyonat (virtual xiyonat) qilish imkoniyati paydo bo'lgani ham bir qator oilalarni parchalayotgani kuzatilmoqda. So'rovlar shuni ko'rsatadiki, yosh oilalardagi ajrimlarning muayyan qismida er-xotindan birining boshqa bir shaxs bilan internetda yaqin munosabat o'rnatib olgani, bu esa haqiqiy oilaviy xiyonatga va ajrimga olib kelgani holatlari mavjud.

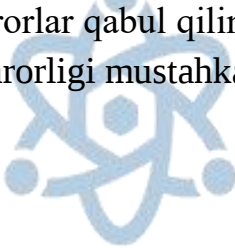
Yuqorida bayon qilingan natijalar shuni anglatadiki, globallashuv jarayoni oilaga kompleks ta'sir ko'rsatmoqda: bir vaqtning o'zida ijobiy ham, salbiy ham oqibatlar kuzatilmoqda. Endi ushbu natijalarning chuqurroq talqini va ularning O'zbekiston ijtimoiy kontekstidagi mazmun-mohiyati haqida **munozara** qilib, muammo yechimi bo'yicha mulohazalar bildiramiz.

Xulosa. Qisqa qilib aytganda, globallashuv oilaviy qadriyatlar transformatsiyasini tezlashtirdi: keng oiladan yadro oilaga o'tish, nikoh yoshining ortishi, tug'ilishning pasayishi va ajrimlarning ko'payishi deyarli barcha mintaqalarda kuzatilmoqda. Bu jarayon iqtisodiy modernizatsiya, individualizmning kuchayishi, gender rollarining qayta taqsimlanishi va axborot texnologiyalarining kundalik hayotga chuqur kirib kelishi bilan uyg'un kechmoqda. O'zbekistonda ham an'anaviy me'yorlar bilan

¹⁸ Journal of Public Policy and Welfare (JournalPPW). *Marriage, Divorce and Domestic Violence: Evidence from Uzbekistan*. – London: JPPW Press, 2022. – 87 p.

zamonaviy qadriyatlar to‘qnashuvi fonida nikoh barqarorligida zaiflashuv alomatlari ko‘rinmoqda, biroq ayni paytda ayollarning ijtimoiy faolligi, er-xotin hamkorligi, shaxsiy tanlov erkinligi kabi ijobiy tendensiyalar ham kuchaymoqda.

Shu bois, siyosiy va amaliy choralar muvozanatga qaratilishi zarur: maktab va oliy ta’limda oilaviy hayotga tayyorlov kurslari, nikohdan oldingi tibbiy-psixologik maslahat, mahalla darajasida professional mediatorlik va psixologik xizmatlarni kuchaytirish, yosh oilalar uchun iqtisodiy ko‘mak mexanizmlarini kengaytirish. Raqamli savodxonlik va mas’uliyatli onlayn xulq-atvorni targ‘ib qilish, gender tengligini institutsional qo‘llab-quvvatlash ham muhim. Doimiy sotsiologik monitoring va ilmiy tadqiqotlar asosida qarorlar qabul qilinsa, an’ana va zamonaviylik uyg‘unligi ta’minlanib, nikohlarning barqarorligi mustahkamlanadi.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING

Adabiyotlar ro'yxati

1. Cherlin, A. J. (2012). Marriage, Divorce, Remarriage. Harvard University Press.
2. Goode, W. J. (1963). World Revolution and Family Patterns. Free Press.
3. Inglehart, R. (1990). Culture Shift in Advanced Industrial Society. Princeton University Press.
4. Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. Sage Publications.
5. World Bank. (2020). Women, Business and the Law 2020. Washington: World Bank Group.
6. United Nations (2022). World Family Report: Trends in Marriage and Divorce. New York: UN Department of Economic and Social Affairs.
7. Thornton, A., & Young-DeMarco, L. (2001). Four decades of trends in attitudes toward family issues in the United States: The 1960s through the 1990s. Journal of Marriage and Family, 63(4), 1009–1037.
8. Isakova, M., & Tilavoldiyeva, M. (2025). O'zbekistonda milliy qadriyatlarning transformatsiyasi: globallashuv va gender tengligi. Ijtimoiy Fikr Jurnali, 12(1), 45–56.
9. Oila ilmiy-amaliy markazi. (2022). O'zbekistonda ajrimlar sabablari va profilaktikasi. Toshkent.
10. Mirziyoyev, Sh. (2020). Yoshlar forumidagi nutq. Prezident matbuot xizmati, 25-dekabr.
11. Giddens, A. (1992). The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Stanford University Press.
12. Al-Krenawi, A., & Graham, J. R. (2005). Marital quality and stability among Muslim Arab women in polygamous and monogamous marriages. Journal of Family and Marriage, 67(2), 287–296.
13. Zhou, X., & Kan, M. (2019). Divorce trends in China: Economic reforms and changing family values. Asian Population Studies, 15(3), 243–259.
14. Lee, S., & Choi, H. (2016). Low fertility and family change in South Korea. Korean Journal of Population Studies, 39(2), 1–22.
15. Abbas, H. (2021). Globalization and family structures in the Arab world. Sociological Studies Journal, 18(4), 210–228.